

Sławomir Bylina¹
Szczecin

Postawy społeczno-religijne duszpasterzy kościoła garnizonowego św. Wojciecha w Szczecinie

Wstęp

Losy świętyń rzymskokatolickich posiadają swoją wielowiekową tradycję. Obok wymiaru architektonicznego, podstawą funkcjonowania każdej parafii jest Lud Boży, który kształtuje wymiar duchowy wspólnoty wierzących. Specyficzną rolę w każdym środowisku spełnia duszpasterstwo wojskowe, które na terenie miasta Szczecin zawitało ponownie po zakończeniu działań II wojny światowej. Kościołem, który przejął tradycję świątyni garnizonowej w mieście stał się kościół św. Wojciecha.

Dzięki dostępnym źródłom i literaturze była możliwa analiza wydarzeń z życia i funkcjonowania wspólnoty parafialnej, która w dalszym ciągu obejmuje żołnierzy i pracowników wojska 12 dywizji zmechanizowanej im. Bolesława Krzywoustego². Obok literatury przedmiotu³, również niemieckojęzycznej⁴ na

¹ Sławomir Bylina: ks. dr, wykłady zlecane w Katedrze Badań nad Konfliktami i Pokojem Wydziału Humanistycznego US, e-mail: slawekbylina@vp.pl.

² D. Faszczka, *Z dziejów 12 Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej im. Bolesława Krzywoustego 1945-2005*, Warszawa 2005, s. 64 (+zdjęcie).

³ *Droga Polski i Kościoła na Pomorzu Zachodnim. Od X wieku do 1995 r.*, Szczecin 1995. T. Białecki, *Szczecin Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Poznań 1977; *Dzieje Szczecina 1945-1990*, T. Białecki, Z. Silski [red.], Szczecin 1998; H. Kołodziejek, *Kościoty i związki wyznaniowe*, [w:] *Dzieje Szczecina 1945-1990*, T. Białecki, Z. Silski [red.], Szczecin 1998, s. 461-521; G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007; G. Wejman, *Zarys organizacji i instytucji kościelnych diecezji szczecińsko-kamińskiej*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2011), s. 28-67.

⁴ Archiwum Niemieckie z bazy danych Bundesinstitut für Kultur Und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Archivführer Stettin 0042 Bugenhagen-Gemeinde in Stettin (Rep. 38c, Gmina Kościoła im. Bugenhagena w Szczecinie 1869-1921; 24 AE, o,68 lfm; H. Heyden, *Die Bugenhagenkirche*, Stettin 1931; H. Heyden, *Die Kirchen Stettins und ihre Geschichte*, Stettin 1936; K. Maronn, *Stettin – Politz und Messenthin Bilder. Dokumente, Chronik – Gedanken und Erinnerungen*, Kiel 2000.

szczególną uwagę zasługuje kronika parafialna⁵ oraz informacje zawarte w publikacjach poświęconych kościołom na terenie archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej⁶. Uzupełnieniem są liczne artykuły na łamach czasopism i stronach internetowych oraz film poświęcony świątyni⁷.

1. Dzieje powstania i funkcjonowania kościoła garnizonowego

Kościół garnizonowy św. Wojciecha w Szczecinie, zdaniem najnowszej publikacji *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, został erygowany w 1901 r. z przeznaczeniem dla gminy ewangelickiej, która liczyła wówczas ponad tysiąc wiernych⁸. Według źródeł niemieckich podczas Szczecińskiego Konsystorza 26 listopada 1898 r. podjęto decyzję o powołaniu wspólnoty dnia 1 stycznia 1899 r., która została zawiązana w 1900 r. Pierwszym pastorem był Pfarrer Rudolf Springborn (1867-1928), który na podstawie starych planów z 1869 r. rozpoczął budowę świątyni przy wsparciu Komitetu budowy⁹.

Kościół zbudowany został w latach 1906-1909 według projektu Jürgena Krögera architekta z Berlina. Styl kościoła określany jest mianem neogotyku niemieckiego z elementami neoromanizmu we wnętrzu. Początkowo budynek nosił miano Begenhagenkirche, od nazwiska Jana Bugenhagena i służył nowo utworzonej (w 1900 r.) parafii protestanckiej. Wnętrze kościoła przewidziano wówczas dla około 1500 osób. Budowla miała 35 metrów długości, 23 metry szerokości i 17 metrów wysokości z 65 metrową wieżą od strony wschodniej. Kościół usytuowany jest w centrum miasta, na terenie dawnego

⁵ Archiwum parafii św. Wojciecha w Szczecinie, Kronika parafialna w latach 1948-2011, ss. 454 (dalej APKP).

⁶ *Szczecińskie Domy Boże*, „Rocznik Pomorza Zachodniego” (1945-1948), s. 102: „Smukły neogotycki świątynia św. Wojciecha; miano takie otrzymała ku pamięci pierwszego kościoła wzniesionego w Szczecinie pod tym właśnie wezwaniem”; *Kościół św. Wojciecha*, [w:] *Encyklopedia Szczecina*, t. I, Szczecin 1999, s. 492-493; R. Kostynowicz, *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, t. II, Szczecin 2000, s. 393; *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, Nasze dziedzictwo*, t. I, Bydgoszcz 2015, s. 28; *Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i nieznanne*, T. Kalina [red.], Warszawa 2014, s. 43-54.

⁷ „Kościół garnizonowy w Szczecinie z 2001 r.”, film: realizacja Teresa Modelska, produkcja Wytwórnia telewizyjno-filmowa „Alfa” dla TVP S.A. Oddział w Szczecinie, <http://tv-polska.eu/film/155848-kosciol-garnizonowy-w-szczecinie>, (20.08.2015).

⁸ *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, Nasze dziedzictwo*, s. 28.

⁹ K. Kalita-Skwirzyńska, *Architektura sakralna Szczecina w okresie od 1850–1914 roku*, [w:] *Kultura i sztuka Szczecina w latach 1800–1945*, Szczecin 1999. (<http://www.bkge.de/archiv-stettin.php?register=Bughagen-Gemeinde+in+Stettin>. 20.07.2015.)

(XIX w.) cmentarza wojskowego¹⁰. Zdaniem R. Makały świątynia na początku XX w. służyła celom praktycznym ze względu na swoje położenie, jak również reprezentacyjnym wystawiona jako pomnik przeszłości Szczecina, albowiem w swojej konstrukcji odwoływała się do późnego średniowiecza i Reformacji, kiedy to Szczecin był stolicą Księstwa Pomorskiego¹¹. Kamień węgielny pod budowę świątyni położono 31 października 1906 r. Fundamenty pod kościół posadowiono zimą na przełomie 1906 i 1907 r.¹² Poświęcenie zostało dokonane dnia 12 stycznia 1909 r. przez Generalnego superintendenta D. Büchsele. W czasie nalotów dywanowych podczas II wojny światowej świątynia w 1944 r. została znacznie zniszczona włącznie z pastorówką w której mieszkał pastor Hellmuth Heyden. Po wojnie zniszczenia wojenne kościoła z wyjątkiem pastorówki odbudował ks. Józef Kinder TChr¹³.

Po zakończeniu działań wojennych jednym z poruszanych zagadnień była kwestia własności budynków, w tym kościoła św. Wojciecha. Zdaniem Henryka Kołodziejaka w latach 1945-1947 na Pomorzu Zachodnim nie został przeprowadzony żaden spis nieruchomości kościelnych. Spowodowane to było brakiem należącego rozeznania w tej dziedzinie, jak również całkowitą niemal wymianą ludności z niemieckiej na polską. Poniemieckie mapy geodezyjne uległy w wielu przypadkach zniszczeniu. Pierwsze spisy majątków kościelnych na polecenie Ministerstwa Ziem Odzyskanych zostały przeprowadzone w 1948 r.¹⁴ Spisem objęto kościoły oraz inne obiekty sakralne i gospodarcze. Z powodu niekompletnych danych ewidencja z tego roku nie jest uważana za ścisłą¹⁵. Przejmowanie kościołów przez polskie związki wyznaniowe i sprawowanie w nich nabożeństw przez polskiego duchownego było traktowane jako pożyteczne zjawisko w procesie repolonizacji Ziem Odzyskanych¹⁶.

Sytuacja uległa zmianie dnia 15 marca 1947 r., kiedy to Okręgowy Urząd Likwidacyjny z Szczecinie na podstawie *Dekretu z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich art. 7 ust. 3* przekazał tymczasowo Duszpasterstwu Wojska Polskiego obrządku rzym-kat. w Szczecinie zarząd

¹⁰ R. Kostynowicz, *Kościoły Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, s. 393.

¹¹ R. Makała, *Dawny kościół garnizonowy w Szczecinie*, [w:] *Kultura i sztuka Szczecina w latach 1800-1945. Materiały Seminarium Oddziału Szczecińskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki 16-17 października 1998*, Szczecin 1999, s. 100.

¹² APKP, s. 407, na podstawie z wydobytych dokumentów z kuli w wieży kościoła.

¹³ R. Kostynowicz, *Kościoły Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, s. 393.

¹⁴ Pismo Ministerstw Ziem Odzyskanych z 12.XI.1947 r. L. dz. II/W/8B/149/47/pf/619, za H. Kołodziejek, *Przejmowanie i przekazywanie nieruchomości do użytku kościelnego w województwie szczecińskim w latach 1945-1946*, „Przegląd Zachodniopomorski” 3 (1988), s. 254.

¹⁵ H. Kołodziejek, *Przejmowanie i przekazywanie nieruchomości do użytku kościelnego w województwie szczecińskim w latach 1945-1946*, s. 254.

¹⁶ Tamże, s. 257.

poniemieckiego gmachu kościelnego wraz z przynależną parcelą znajdującego się w Szczecinie przy Placu Zwycięstwa aż do odwołania¹⁷. Obowiązki duszpasterskie w tym czasie spełniał ks. mjr Andrzej Wystrychowski, który przybył do Szczecina w 1945 r. wraz z ks. mjr Wiernunem¹⁸. Po odgruzowaniu i zabezpieczeniu dachu świątyni w dniu 24 października 1948 r. zostaje poświęcona jako Kościół Garnizonowy św. Wojciecha. Poświęcenia dokonał ks. płk Wacław Pyszkowski Generalny Dziekan Wojska Polskiego¹⁹. Na pamiątkę tego dnia zostaje rozpoczęte pisanie kroniki parafialnej, jak czytamy na oprawie umieszczonej na mosiężnej tabliczce: „*Pamiętka poświęcenia Kościoła Garnizonowego w Szczecinie pod wezwaniem św. Wojciecha*”²⁰. Jak zauważył kolejny proboszcz ks. mjr Władysław Bąk, za lata 1948-1957 nie zostały zamieszczone w powyższej kronice. Jedyną informacją była ofiarność 344 parafian na rzecz parafii²¹. W pierwszych słowach ks. Bąk opisuje w sposób ogólny starania księży kapelanów o wygląd świątyni, która to skupiała coraz to więcej Ludu Bożego. Do czasu swojego pobytu ks. Władysław Bąk²² wymienia poprzedników w posłudze kapelana wojskowego w kościele garnizonowym w Szczecinie. Byli to księża: ks. mjr Andrzej Wystrychowski (1948-1949); ks. mjr Bronisław Guzowski (1949-1955); ks. mjr Franciszek Frankowski (1955-1957)²³. Nowym proboszczem zostaje ks. ppłk dr Piotr Mazurek (1966-1971)²⁴, a następnie ks. mjr Antoni Gołębski (1971-1980)²⁵, kolejno ks. mjr Zygmunt Gola (1980-1986)²⁶.

Następnie proboszczem w latach 1986-1993 był ks. mjr Janusz Bąk, za którego czasów nie prowadzono zapisków w kronice parafialnej²⁷. W powyższym okresie wydarzyło się zasadnicze wydarzenie dla dziejów Ordynariatu

¹⁷ Pismo Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Szczecinie Oddział Nieruchomości do Duszpasterstwa Garnizonu W. P. obrządku Rzym.-katolickiego z dnia 15 marca 1947 r.; *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 182-183; *Informator Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2010*, Z. Kępa, D. Berezowska [red.], Warszawa 2010, s. 106.

¹⁸ Relacja ks. mjr W. Bąka, [w:] APKP, s. 8.

¹⁹ ks. R. Kostynowicz, *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, s. 393.

²⁰ APKP okładka.

²¹ APKP, s. 1-7.

²² Rozkazem Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 września 1957 r. na proboszcza kościoła garnizonowego w Szczecinie został powołany ks. Władysław Bąk z 26-letnim stażem kapłańskim i 15 letnim stażem proboszczowskim. Ks. proboszcz zamieszkał pod adresem ul. Bogurodzicy 1 na 3 piętrze. APKP, s. 12. Po 9 latach posługi w parafii ks. Bąk przechodzi do Siedlec. APKP, s. 29.

²³ APKP, s. 8-11.

²⁴ Dnia 22 stycznia 1971 r. przeniesiony do Inowrocławia. APKP, s. 43

²⁵ APKP, s. 44.

²⁶ APKP, s. 242.

²⁷ APKP, s. 264.

Polowego, mianowicie dnia 21 stycznia 1991 r., przywrócono funkcjonowanie Ordynariatu Polowego poprzez zatwierdzeniu przez Kongregację ds. Biskupów²⁸. Papież Jan Paweł II, podpisał bullę nominacyjną nowego biskupa polowego ks. prał. dr Sławoja Leszka Głódzia²⁹.

Za nowych czasów proboszczem parafii został ks. ppłk Kazimierz Antoniewicz (1993-1996)³⁰. Bardzo ważnym wydarzeniem w dziejach parafii był dzień dnia 28 lutego 1993 r., kiedy to Dekretem Biskupa Polowego erygowano personalną Parafię Wojskową pod wezwaniem św. Wojciecha w Szczecinie³¹. W tymże roku dokonały się również zmiany personalne i przydział terytorialny jednostek. Dotychczasowy wikariusz ks. kpt. Ryszard Żebrowski został mianowany kapłanem w Stargardzie Szczecińskim, natomiast przybyły ks. kpt. rez. Jarosław Antoszewski został przydzielony do Podjuch³². W lutym 1996 r. nastąpiła kolejna zmiana na stanowisku proboszcza. W stan spoczynku przeszedł ks. ppłk Antoniewicz³³. Na jego miejsce przybył z dniem 1 lipca ks. ppłk Jan Wołyniec, który posługę pełnił do 2006 r. i przeszedł do Olsztyna³⁴. Za jego czasów w listopadzie 2003 r. odkryto w wieży kościoła cenne znalezisko w postaci kuli z dokumentami z okresu budowy kościoła w latach 1906-1938. Znajdują się tam m.in. program uroczystości rozpoczęcia budowy, lista 24 pracowników budowy, gazety z okresu budowy³⁵. Następnym proboszczem w 2006 r. został ks. płk Ryszard Stępień, który z dniem 1 sierpnia 2011 r., został mianowany kapłanem Polskiego Przedstawicielstwa Wojskowego przy Komitetach NATO Unii Europejskiej w Brukseli oraz proboszczem w Mons w Belgii³⁶. W 2009 r. kościół wraz z otoczeniem został wpisany do

²⁸ Dekret Kongregacji ds. Biskupów przywracający Ordynariat Polowy w Polsce z dnia 21 stycznia 1991 r. [w:] *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 543.

²⁹ Bulla nominacyjna Jana Pawła II na biskupa Polowego w Polsce Sławoja Leszka Głódzia a dnia 21 stycznia 1991 r. [w:] *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, s. 544-545.

³⁰ APKP, s. 264.

³¹ „Mając na uwadze dobro duchowe wiernych niniejszym na podstawie kanonu 515 Kodeksu Prawa Kanonicznego i po wysłuchaniu zdania Rady Kapłańskiej Ordynariatu Polowego eryguje parafię wojskową pod wezwaniem Św. Wojciecha w Szczecinie. Stosownie do wskazań prawa kanonicznego zawartych w Kanonie 536 i dla pożytku wiernych należy powołać Parafialną Radę Duszpasterską. Całej wspólnocie z serca błogosławię”, zob. Dekret Biskupa Polowego WP Sławoja Leszka Głódzia o ustanowienia Parafii Wojskowej pod wezwaniem Św. Wojciecha w Szczecinie, L.dz. 020/10-SOK/93, Warszawa, 21 stycznia 1993 r. APKP, s. 273.

³² APKP, s. 285.

³³ Rozkaz personalny Ministra Obrony Narodowej nr 20/MON z dnia 6 lutego 1996 r. APKP, s. 341.

³⁴ Dekret z dnia 18 września 2006 r. L.dz. 1400/345-CP/2006. APKP, s. 431.

³⁵ APKP, s. 407, na podstawie z wydobytych dokumentów z kuli w wieży kościoła.

³⁶ Dekret z dnia 6 czerwca 2011 r., L.dz. 598/136-CP/2011, APKP, s. 453.

Wojewódzkiego Rejestru Zabytków³⁷. Nowym proboszczem w 2011 r. został ks. ppłk dr Piotr Sroka, który pełni tę funkcję w dalszym ciągu³⁸. Poniżej przedstawiam wykaz księży proboszczów, wikariuszy, kapelanów pomocniczych i księży posługujących w kościele garnizonowym:

Proboszczowie

- ks. mjr Andrzej Wystrychowski (1948-1949)
- ks. mjr Bronisław Guzowski (1949-1955)
- ks. mjr Franciszek Frankowski (1955-1957)
- ks. mjr Władysław Bąk (1957-1965)
- ks. ppłk dr Piotr Mazurek (1966-1971)
- ks. mjr Antoni Gołębski (1971-1980)
- ks. mjr Zygmunt Gola (1980-1986)
- ks. mjr Janusz Bąk (1986-1993)
- ks. ppłk Kazimierz Antoniewicz (1993-1996)
- ks. ppłk Jan Wołyniec (1996-2006)
- ks. ppłk Ryszard Stępień (2006-2011)
- ks. ppłk dr Piotr Sroka (2011-

Kapelani pomocniczy

- o. kpt. Franciszek Kędziora (Celestyn) bernardyn (1982-1986)
- ks. ppłk Kazimierz Antoniewicz (1990-1991)
- ks. kpt. Ryszard Żebrowski (1992)
- ks. mgr ppłk Ryszard Rozdeba (1990-1997) jako kapelan pomocniczy, jednocześnie pełnił funkcję Dyrektora Wydawnictwa Archidiecezjalnego „Ottomanium” i został mianowany kapelanem pomorskiego Oddziału Straży Granicznej na ½ etatu (1996-2009).

Wikariusze

- ks. kpt. Ryszard Żebrowski (1992-1993 – Stargard Szczeciński)
- ks. kpt. Piotr Wszelaki (1993-1996)
- ks. kpt. Jarosław Antoszewski (1993-1995 – Szczecin-Podjuchy)
- ks. kpt. Krzysztof Karpiński (1995 – Szczecin-Podjuchy)
- ks. ppor. Marek Kwieciński (1996)
- ks. mjr Wiesław Rakowski (1998-2003)
- ks. kpt. Robert Krzysztofiak (2003-2007)
- ks. ppor. Grzegorz Przewrocki (2007-2008)
- ks. por. Jarosław Nowak (2007-2008)

³⁷ *Kościół Archidiecezji Szczecińsko-Kamińskiej. Nasze dziedzictwo*, s. 28.

³⁸ APKP, s. 452.

ks. kpt. Piotr Kowalczyk (2008-2009)
ks. kpt. Wojciech Kułak (2009-2014)
ks. kmdr ppor. Paweł Wójcik (2008-2011)
ks. por. Adam Tur (2011-2012)
ks. kpt. dr Wojciech Skupień (2012-2013)
ks. ppor. dr Sławomir Bylina (2013-2015)
ks. por. Sebastian Semrau (2014-2016)
ks. ppor. Rafał Daniec (2015-

Księża wspomagający:

ks. Józef Pochoda-Rogowski – emeryt, zmarł w 1976 r.
ks. Ignacy Zon – katecheta parafii św. Jana w Szczecinie, który zmarł 1967 r.
ks. ppłk Józef Granitowski zmarł w 1982 r.
ks. kan. Maciej Szałagan zmarł w 1979 r.
bp prof. dr hab. Henryk Wejman, który wygłosił rekolekcje wielkopostne w 1993 r. jako profesor Wyższego Seminarium Duchownego w Szczecinie i do czasu otrzymania sakry biskupiej w 2015 r. wspierał kapelanów w posłudze duszpasterskiej.
ks. kan. dr hab. prof. US Grzegorz Wejman – prodziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, redaktor „Kościoła nad Odrą i Bałtykiem” dodatku do Tygodnika Katolickiego „Niedziela”.
ks. prał. kmdr por. dr w st. spocz. Henryk Sofiński od 2015 r.
Ponadto posługę duszpasterską wspierali księża salezjanie i chrystusowcy ze Szczecina.

2. Duszpasterstwo

Duszpasterstwo wojskowe wyraża stopień zaangażowania i możliwości oddziaływania kapelana pośród powierzonych sobie wiernych. Z pośród dostępnych danych można zaobserwować różnorodne działania kapłanów pośród specyficznego środowiska, jakim jest społeczność wojskowa i cywilna miasta Szczecin. W celu możliwie pełnego ukazania zadań duszpasterskich pragnę ukazać podstawowe wymiary funkcji kapłaństwa Chrystusowego, jakim są funkcje prorocka, kapłańska i królewska. Ze względu na formy duszpasterstwa wojskowego pragnę podzielić miejsca posługiwania na świątynię, „jednostkę wojskową” i obiekty sakralne, które odzwierciedlają takie zagadnienia jak: życie sakramentalne (sakramenty i sakramentalia), posługę pośród społeczności wojskowej, działalność kulturalno-sportowa.

2.1. Życie sakramentalne

W zdecydowanej większości zagwarantowanie posługi sakramentalnej na przestrzeni funkcjonowania parafii św. Wojciecha miało miejsce w świątyni. Podstawowym sakramentem, który regularnie gromadził wiernych był sakrament Eucharystii. Ks. Władysław Bąk, proboszcz parafii w latach 1957-1965, pisał, że każdego dnia odprawiał Mszę św. o godz. 8.00, ze spowiedzią przed Mszą św. Natomiast w niedzielę odprawiał trzy Msze św. z kazaniem. Od 1979 roku przeniesiono Mszę św. tygodniową na godz. 18.00³⁹. W późniejszych latach odprawiano Msze św. zarówno o godz. 8.00 jak i godz. 18.00 w dni powszednie. W latach 60-tych odprawiano w niedzielę 6 Mszy św. i tak pozostaje do czasów obecnych. W latach 80-tych kapelani zaczynają posługę w 109 szpitalu wojskowym i przychodni w Szczecinie. Msze św. sprawowano początkowo w soboty wieczorem w dużej sali konferencyjnej na parterze. W 1994 r. przystosowano miejsce na kaplicę szpitalną. Kapelani wojskowi pełnili funkcję w szpitalu do 2014 r.

Z racji zarejestrowania w kościele w 1960 r. punktu katechetycznego, zaczęto przygotowywać dzieci do przyjęcia Pierwszej Komunii św.⁴⁰. W pierwszym roku było 25 dzieci, w kolejnych potrafiło sięgać nawet ponad 100⁴¹. W ramach dziękczynienia odbywały się pielgrzymki do miejsc świętych⁴². Regularnie odbywały się rekolekcje wielkopostne i okresowo adwentowe, które gromadziły kolejnych księży rekolekjonistów i rzesze wiernych. W 2006 r. przeprowadzone zostały Misje święte⁴³. Uroczystości szczególnie w czasach III RP obchodzono procesjonalnie Uroczystość Bożego Ciała. W centrum życia wspólnoty parafialnej był odpust na dzień patrona św. Wojciecha, którą bardzo często przewodniczył bp pomocniczy archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej Jan Gałęcki⁴⁴.

Jeżeli chodzi o sakramentalia, należy to zauważyć, że już od pierwszych danych zauważamy charakterystyczne okresy liturgiczne, kiedy w maju odprawiano nabożeństwa majowe, w czerwcu nabożeństwa czerwcowe, w październiku

³⁹ APKP, s. 46.

⁴⁰ R. Stępień, *I Komunia św. w kościele garnizonowym w Szczecinie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/358_7087.html (19.05.2015); ks. S. Bylina, *Uroczystości Komunijne w parafii św. Wojciecha w Szczecinie i pielgrzymka autokarowa dzieci I komunijnych do Siekierok*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/598_17903.html (19.05.2014).

⁴¹ APKP, s. 26.

⁴² S. Bylina, *Dziękczynna Pielgrzymka autokarowa*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651_19745.html (13.06.2015).

⁴³ R. Krzysztofiak, *Misje święte w Parafii Wojskowej pw. Św. Wojciecha*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/186_2347.html (20.05.2015).

⁴⁴ APKP, s. 294.

odmawiano Różaniec. Obchodzono pierwszy piątek miesiąca z nabożeństwem do Serca Pana Jezusa. W celu zachęcenia uczestnictwa wiernych ks. proboszcz na zimę uruchomił ogrzewanie, co zachęciło wiernych do uczestnictwa w nabożeństwach⁴⁵. W czasie Wielkiego Postu kapłani prowadzili „Drogę Krzyżową” i Gorzkie Żale”. W związku z okresami stałymi w Wielkim Poście dekorowano Grób Pański oraz w okresie Bożego Narodzenia Żłóbek.

Ważnym zadaniem kapelana ze Szczecina była posługa żołnierzom alumnom, którzy pełnili zasadniczą służbę wojskową w garnizonie Szczecin-Podjuchy. Kapelani w latach 1968-1980 organizowali spowiedź, adwentową i wielkopostną oraz spotkania wigilijne. Alumni pomagali przy budowie szopki i ustawianiu choinek⁴⁶. Kolejnym wyzwaniem w trudnych czasach była posługa proboszcza ze Szczecina w 1982 r., który został wyznaczony jako kapelan do obozu internowanych do Jaworza, w którym przebywał m.in. Lech Wałęsa⁴⁷.

2.2. Posługa pośród społeczności wojskowej

Kapelani swoją podstawową posługę w jednostkach wojskowych odbywali poprzez obecność we wszelkich działaniach i na różnych kierunkach zadań wojskowych. Oprócz obecności w sztabach jednostek i kompaniach, kapelani brali czynny udział podczas ćwiczeń poligonowych w Oleomku, Karwicach, Mińsku Mazowieckim oraz w Drawsku Pomorskim, gdzie w latach 90-tych był obecny abp Marian Przykucki⁴⁸. Ciekawostką jest fakt, że podczas poligonu jednostek dywizji w dniach 19-22 czerwca 1995 r. prowadzony był program telewizyjny „Kawa czy herbata”, jednocześnie jak wspomina kapelan z 4 minutowym czasem dla niego⁴⁹.

Regularnie kapelan był obecny podczas rocznic historycznych i patriotycznych. Nieustannie obchodzono rocznicę wybuchu II wojny światowej dnia 1 września. Dla przykładu w 55 rocznicę wybuchu II wojny światowej Mszy św. przewodniczył ks. abp M. Przykucki. Natomiast ze zróżnicowaną intensywnością wspominano datę 9 maja, czyli dzień zakończenia działań wojennych określane mianem Dnia Zwycięstwa. Również data 12 października, czyli dzień święta Wojska Polskiego obchodzone było w latach 1946-1991, natomiast od 1992 r. Święto Wojska Polskiego obchodzono dnia 15 sierpnia. Bardzo często

⁴⁵ APKP, s. 14.

⁴⁶ A. Lesiński, *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959-1980*, Olsztyn 1995; APKP, s. 32.

⁴⁷ APKP, s. 250.

⁴⁸ APKP, s. 315-319.

⁴⁹ APKP, s. 323.

w takich dniach byli obecni biskupi polowi⁵⁰ i diecezjalni⁵¹. Na szczególną uwagę zasługuje bp. Jan Gałęcki, który wielokrotnie brał udział w uroczystościach wojskowych.

Miesiąc sierpień również był czasem, kiedy odbywały się piesze pielgrzymki z udziałem żołnierzy na Jasną Górę, także z archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej. Ważną datą był dzień 1 listopada czyli wspomnienie Wszystkich Świętych, podczas którego odbywały się modlitwy na cmentarzu miejskim przy ul. Ku Słońcu. Dla przykładu wcześniej dnia 13 października 1973 r. odprawiana była Msza św. za poległych i zaginionych żołnierzy I i II Armii Wojska Polskiego⁵².

W kolejnych latach XXI w. zauważa się coraz liczniejsze wzmianki na temat uroczystości, które obchodziły kolejno grupy kombatanckie jak Sybiracy, Kresowiaczy⁵³, Lwowiaczy, Armia Krajowa, Piłsudczycy, Rodziny Katyńskie, oraz Ułani pielęgnowujący tradycję 12 Pułku Ułanów Podolskich⁵⁴.

W okresie Bożego Narodzenia odbywały się spotkania opłatkowe i Wieczere Wigilijne w Jednostkach. Kapelani odwiedzali rodziny wojskowe podczas wizyty duszpasterskiej pośród dowództwa, żołnierzy i pracowników wojska. Natomiast w okresie Wielkopostnym kapłani poświęcali pokarmy wielkanocne⁵⁵.

Wspólnie z wojskiem kapelani obchodzili kolejne rocznice powstania 12 dywizji zmechanizowanej im. Bolesława Krzywoustego⁵⁶, jak również rocznice

⁵⁰ Z. Kępa, *Wizyta Biskupa Polowego w Szczecinie i w Kolobrzegu*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/202_1167.html (2.03.2015); Z. Kępa, *Biskup Polowy WP na uroczystościach 60. rocznicy poświęcenia kościoła garnizonowego w Szczecinie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/156_5357.html (2.03.2005); Z. Kępa, *Biskup Polowy WP celebrował Mszę św. w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/178_2973.html (2.03.2015); M. Zapolski, *Wizyta biskupa polowego Wojska Polskiego w „Dwunastce”*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/551_15782.html (2.03.2015)

⁵¹ R. Stępień, *Abp Andrzej Dzięga modlił się w intencji żołnierzy w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/419_10388.html (2.03.2015).

⁵² APKP, s. 74.

⁵³ R. Stępień, *Sybiracy i Kresowianie świętowali 65. rocznicę przybycia na Pomorze Zachodnie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/464_12221.html (20.05.2015).

⁵⁴ R. Stępień, *200. rocznica utworzenia 12 Pułku Ułanów Podolskich*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/358_7129.html (20.05.2015); S. Bylina, *Ułańska Wigilia w Szczecinie* http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/622_18910.html (13-12-2014); S. Bylina, *Szkolenia Kawalerzystów Federacji Kawalerii Ochockiej*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/641_19450.html (20.04.2015); S. Bylina, *II Ogólnopolskie Manewry Kawalerii (3-7 czerwca 2015 r.)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651_19744.html (20.05.2015).

⁵⁵ APKP, s. 293.

⁵⁶ R. Krzysztofiak, *60 lat 12 Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/202_1166.html (20.05.2015); R. Stępień, *W Szczecinie świętowano 15. rocznicę powstania 12. Brygady Zmechanizowanej*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/459_12189.html (20.05.2015);

powstania poszczególnych jednostek w ramach 12 Dywizji Zmechanizowanej. Dla przykładu Święto w 50-lecie 5 brygady saperów im. gen. Ignacego Prądzyńskiego. Mszy św. przewodniczył bp połowy WP gen. dyw. Sławoj Leszek Głódź⁵⁷. W 50-lecie powstania 109 szpitala wojskowego z Przychodnią w Szczecinie Mszy św. przewodniczył abp. Marian Przykucki⁵⁸.

Ważnym momentem obecności kapelana szczególnie podczas służby zasadniczej była obecność podczas składania przysięgi żołnierskiej. W latach 90-tych przysięga wojskowa była uroczysta i miała miejsce na Wałach Chrobrego dnia 5 czerwca 1993 r. Przysięgę złożyło wówczas 800 żołnierzy, podczas której był obecny oprócz dowództwa, biskup pomocniczy Stanisław Stefanek⁵⁹.

Bardzo ważnym momentem w dziejach wojskowości Szczecina było otwarcie się na współpracę i utworzenia Wielonarodowego Korpusu Północ-Wschód. Szczególną rolę odegrało w tym procesie również duszpasterstwo wojskowe, gdyż przed rozpoczęciem działalności Korpusu dnia 15 sierpnia 1998 r. w Święto Wojska odbyło się spotkanie i Msza św. w intencji żołnierzy 12 DZ i Garnizonu Szczecin, podczas którego byli obecni przedstawiciele przyszłego Korpusu Wielonarodowego⁶⁰. Natomiast przed rozpoczęciem działalności Wielonarodowego Korpusu Północ-Wschód dnia 18 września 1999 r., przy kościele garnizonowym na uroczystości byli obecni prezydent Aleksander Kwaśniewski oraz liczni goście z zagranicy. Słowo Boże wygłosił Biskup Połowy gen. dyw. Sławoj Leszek Głódź⁶¹. Również od tego roku w Korpusie odbywają się spotkania ekumeniczne, wigilijne i oplatek oraz rocznice ustanowienia Korpusu w Szczecinie. Smutnym wydarzeniem w dziejach Korpusu było odejście do Pana na wieczną służbę dowódcy Wielonarodowego Korpusu Północ-Wschód gen. broni Zygmunta Sadowskiego, którego uroczystości pogrzebowe miały miejsce dnia 14 grudnia 2003 r.⁶². W 10 rocznicę powstania Korpusu 14 sierpnia 2009 r. Mszy przewodniczył abp senior Marian Przykucki z bp seniorem Janem Gałęckim, natomiast 18 września 2009 r. Mszy przewodniczył bp Marian Kruszyłowicz.

S. Bylina, *Obchody 20-lecia sformowania 12 batalionu dowodzenia Ułanów Podolskich oraz 70 -lecie bitwy pod Monte Cassino*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/598_17844.html (07.05.2014); S. Bylina, *Uroczystości 70-lecia Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej*, <http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651.html> (27.06.2015); S. Bylina, *Dzieje Ordynariatu Połowego i Kawalerii Polskiej podczas półkolonii salezjańskich w Szczecinie* http://www.ordynariat.pl/pl/653_19804.html (08.07.2015).

⁵⁷ APKP, s. 304.

⁵⁸ APKP, s. 308.

⁵⁹ APKP, s. 278.

⁶⁰ APKP, s. 363.

⁶¹ APKP, s. 376-377.

⁶² APKP, s. 408.

Z funkcjonowaniem Korpusu związana jest również współpraca i udział żołnierzy ze Szczecina w licznych misjach pokojowych⁶³. Praktycznie przed każdym wyjazdem żołnierzy sprawowana była Msza św. w intencji wyjeżdżających na misje pokojowe i stabilizacyjne. Dla przykładu przed wyjazdem do Iraku Mszę św. sprawowano dnia 16 stycznia 2006 r.⁶⁴. Natomiast 23 lipca 2007 r. na lotnisku w Goleniowie odbyło się powitanie żołnierzy z Eurokorpusu, którzy wrócili z misji w Afganistanie⁶⁵. Dnia 8 stycznia 2008 r. odprawiono Mszę św. w intencji żołnierzy wyjeżdżających na X zmianę Polskiego Kontyngentu Wojskowego do Iraku⁶⁶. Przykrą chwilą był dzień 24 stycznia 2008 r., kiedy miała miejsce katastrofa lotnicza, w której zginęło 20 pilotów pod Mirosławcem. W kościele garnizonowym odprawiono Mszę św. w ich intencji przy udziale żołnierzy 12 DZ⁶⁷. Kolejne daty to 21 kwietnia 2008 r., kiedy pożegnano kolejną III zmianę Polskiego Kontyngentu Wojskowego do Afganistanu⁶⁸. Dnia 11 października pożegnano IV zmianę do Afganistanu⁶⁹. Kolejny PKW do Afganistanu pożegnano dnia 1 lutego 2010 r.⁷⁰. W kolejnych latach sprawowano Eucharystię w intencji poległych żołnierzy na misjach⁷¹.

2.3. Działalność kulturalno-sportowa

Kolejną formą działalności duszpasterskiej nie do ominięcia są działania o charakterze kulturalno-sportowym. Począwszy od końca lat 90-tych w świątyni zauważalny był udział licznych zespołów muzycznych, orkiestr, koncertów, które gościły w murach świątyni⁷² m.in. Orkiestra Akademii Muzycznej, Chór Akademii Medycznej, Chór Akademii Rolniczej, Alumni WSD, Antoninę Krzysztoń, Tomasa Kamińskiego, Amber Singer, Spirituals Singers Band z Wrocławia, chór Remedium, Collegium Majorum, Collegium Vocale, Con Forza, Cantate

⁶³ R. Stępień, *Wylot pierwszej grupy w ramach III zmiany PKW do Afganistanu z błogosławieństwem kapelana*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/162_4795.html (20.05.2015); R. Stępień, *Pożegnanie III Zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/162_4771.html (20.05.2015); R. Stępień, *Biskup Polowy pobłogosławił żołnierzy Korpusu w Szczecinie udających się na misję do Afganistanu*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/178_2974.html (20.05.2015).

⁶⁴ APKP, s. 423.

⁶⁵ APKP, s. 334.

⁶⁶ APKP, s. 436.

⁶⁷ APKP, s. 436.

⁶⁸ APKP, s. 439.

⁶⁹ APKP, s. 441.

⁷⁰ APKP, s. 451.

⁷¹ APKP, s. 451.

⁷² APKP, s. 437.

Deo, Hejnał, Julin, A'vista, Pax Christi, Primo vere, Rapsodia, ZUT, Hejnał, OSM Belcanto, Echo-Arioso, chór Kombatant, Orkiestra Wojskowa Garnizonu Szczecin, która w 2015 r. obchodziła swój 70 letni jubileusz. Koncerty⁷³ w kościele organizowała również Opera na Zamku ku czci Misterium Triduum Paschalnego⁷⁴

W dziedzinie sportowej warto zauważyć turnieje w tenisie ziemnym Multinational Military Tennis Tournament, które organizowali księża ppłk Jan Wołyniec oraz w dniach 4-6 sierpnia 2008 r. ks. ppłk Ryszard Stępień przy wsparciu dowódców Wielonarodowego Korpusu Północ-Wschód i 12 Dywizji Zmechanizowanej. W turnieju brało udział kilkudziesięciu zawodników⁷⁵. Ciekawym wydarzeniem sportowym było także spotkanie m.in. na korcie tenisowym ministra Marka Siwca⁷⁶, gen. Zbigniewa Głowienki, bpa gen. Sławoja Leszka Głódzia, gdzie jak pisze kapelan „zamieniono rakiety bojowe na tenisowe”⁷⁷.

Podobną inicjatywą w skali kraju było zorganizowanie w Szczecinie Jubileuszowego V Turnieju Mistrzostw Polski Księży i I Mistrzostw Szczecińskich VIP-ów w Piłce Siatkowej w październiku 2014 r. również przy udziale reprezentacji kapelanów Wojska Polskiego. Organizatorami byli ks. mgr Leszek Ziola SDB, dyrektor Szkół Salezjańskich w Szczecinie oraz ks. ppor. dr Sławomir Bylina, wikariusz parafii garnizonowej⁷⁸.

3. Istotne wydarzenia parafialne

W dziejach parafii garnizonowej znajduje się wiele ważnych uroczystości, które odbyły się i zachęciły wiernych do życia duchowego w tej wspólnotce parafialnej. Do jednej z najważniejszych należy nawiedzenie Kopii obrazu

⁷³ Ks. R. Stępień, *Bożonarodzeniowy koncert 11 chórów*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/152_5620.html, (20.05.2015); tenże, *Koncert w ramach egzaminu dyplomowego w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/456_11836.html (20.05.2015); tenże, *Koncert upamiętniający V r. Sługi Bożego Jana Pawła II*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/2_9237.html (20.05.2015).

⁷⁴ APKP, s. 450.

⁷⁵ APKP, s. 440; R. Stępień, *Komunikat z XII Multinational Military Tennis Tournament*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/171_3802.html (20.05.2015).

⁷⁶ APKP, s. 359.

⁷⁷ APKP, s. 355.

⁷⁸ S. Bylina, *IV Mistrzostwa Polski Księży w Piłce Siatkowej (8-9 listopada 2013)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/574_16900.html (09.11.2013); S. Bylina, *Zgrupowanie reprezentacji kapelanów w piłce siatkowej w dniach 10-13 czerwca w Zakopanem*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/601_18037.html (13.06.2014); S. Bylina, *Przygotowania do V Mistrzostw Polski Księży w Piłce Siatkowej*, „*Nasza Służba*” 12 (2014), s. 14; S. Bylina, *V Mistrzostwa Polski Księży w Piłce Siatkowej i I Mistrzostwa Szczecińskich VIP-ów Szczecin (17-18 października 2014 r.)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/615_18653.html (13.06.2014); S. Bylina, *V Mistrzostwa Polski Księży w Piłce Siatkowej I Mistrzostwa Szczecińskich VIP-ów*, „*Nasza Służba*” 18 (2014), s. 14.

M.B. Częstochowskiej dnia 27 kwietnia 1962 r., kiedy to przy pełnej świątyni było obecnych również ok. 50 księży w tym 7 kapelanów⁷⁹. Kolejnym ważnym wydarzeniem w niełatwych czasach były obchody w 1966 r. Tysiąclecia Państwa i Chrztu Polski. W uroczystym poświęceniu wziął udział Generalny Dziekan WP ppłk ks. Julian Humeński⁸⁰

Parafia garnizonowa wpisywała się również w wydarzenia lokalne. Dla przykładu dnia 29 kwietnia 1970 r. w Szczecinie odbyła się 25-lecia rocznica powrotu Ziemi Zachodnich do Macierzy, oraz 25-rocznica wyzwolenia Szczecina. Przy okazji odbyło się spotkanie byłych kapelanów I i II Armii Wojska Polskiego, którzy uczestniczyli w walkach o Ziemię Zachodnie. Na spotkaniu na zaproszenie Generalnego Dziekanatu WP uczestniczyli księża diecezjalni i zakonni podczas uroczystej Mszy św. w miejscowym kościele garnizonowym. Uroczystej Mszy przewodniczył Generalny Dziekan WP ks. płk Julian Humeński, kazanie wygłosił ks. mjr rez. Stanisław Talarek b. kapelan I Armii WP, uczestnik walk o Wał Pomorski, ówczesnie gwardian klasztoru O.O. Franciszkanów w Miedniewicach. Podczas uroczystości wyróżniono pamiątkową tablicę oraz urnę z ziemią pobraną z miejsc walki żołnierzy polskich⁸¹. Na tablicy na urnie widnieje napis: „Zbroczona Krwią Żołnierzy Polskich Ziemia pobojuwisk w Cedyni, Kołobrzegu, Podgajach, Siekierkach – Ich śmierć ofiarna przywróciła Polsce wolność i Piastowskie Ziemie nad Bałtykiem, Odrą i Nysą – Kwiecień 1970 r.”⁸². Ważnym miejscem upamiętnienia wydarzeń z II wojny światowej jest w dalszym ciągu cmentarz wojenny i Sanktuarium w Siekierkach. Dla przykładu dnia 1 września 1986 r. odbyła się uroczysta Msza św. w Siekierkach z udziałem księży biskupów archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej w której brali również udział kapelani wojskowi⁸³.

Wydarzeniem na skalę międzynarodową było spotkanie z żołnierzami 14 dywizji VIII Okręgu Bundeswery w Neubrandenburgu, które miało miejsce

⁷⁹ APKP, s. 23.

⁸⁰ APKP, s. 25-26.

⁸¹ APKP, ks. dr Piotr Mazurek, Protokół z pobrania ziemi z pola bitwy i cmentarza wojennego w Siekierkach z dnia 20.04.1970 r.: „Dnia 20.04.1970 r. udaliśmy się z ks. Ig. Jeżykowskim b. kapelanem AK a obecnie prob. parafii. Janmikowo w pow. Nowogard do Cedyni. Ks. Jeżykowski odprawił w miejscowym kościele nabożeństwo za poległych pod Siekierkami żołnierzy I Armii W. P. a ja wygłosiłem okolicznościowe kazanie. W kościele zebrało się ponad 100 osób. Ks. proboszcz Jaszczur z Cedyni przygotował katafalk udekorowany flagami narodowymi. Wśród zebranych na nabożeństwie byli uczestnicy walk pod Siekierkami. Po złożeniu wizyty miejsc udaliśmy się do Siekierek, gdzie odwiedziliśmy cmentarz wojenny oraz pobraliśmy ziemię z cmentarza i pola bitwy, która będzie złożona w urnie w kościele garnizonowym w Szczecinie. Po wpisaniu się do księgi pamiątkowej w muzeum w Siekierkach udaliśmy się w drogę powrotną do Szczecina”.

⁸² APKP, s. 41.

⁸³ APKP, s. 260.

w Szczecinie w listopadzie 1994 r. W spotkaniu brał udział dowódca 12 dywizji zmechanizowanej płk Andrzej Lelewski wraz z kapelanem garnizonu Szczecin oraz Biskup Polowy Bundeswery ks. dr Johanes Dyba abp Fuldy⁸⁴. Kolejne wydarzenie miało miejsce w dniach 18-25 marca 1996 r. Na poligonie w Drawsku Pomorskim odbyły się polsko-niemiecko-duńskie, ćwiczenia sztabów, w których uczestniczył również nowomianowany ks. ppłk Kazimierz Antoniewicz⁸⁵. Podobne ćwiczenia odbywały się cyklicznie⁸⁶, w kolejnym roku w Danii, również przy udziale naszego kapelana ks. mjr Jana Wołyńca⁸⁷.

Wracając do wydarzeń z historii miasta warto wymienić Centralne Uroczystości 50-lecia Administracji Kościelnej na Pomorzu Zachodnim w dniach 16-18 czerwca 1995 r., które odbywało się również przy udziale wojska.

Wydarzeniem o charakterze duchowym było goszczenie w Szczecinie w parafii garnizonowej figurki Matki Bożej Fatimskiej dnia 31 maja 1996 r., natomiast w dniach 29 kwietnia-3 maja 1998 r. parafię odwiedził obraz Hetmanki Żołnierza Polskiego, która została przeniesiona ulicami miasta. Uroczystym Mszom św. przewodniczyli biskupi Jan Gałęcki i Marian Przykucki⁸⁸.

W 1000 rocznicę misji św. Wojciecha na ziemiach Polski posadzono w gaju św. Wojciecha z ok. 13000 krzewów i 3000 dębów. Wydarzeniu towarzyszył bp Błażej Kruszyłowicz⁸⁹, który odprawił odpust parafialny w 1997 r.⁹⁰

Dnia 23 października 1998 r. obchodzono 50-lecie kościoła Garnizonowego, uroczystościom przewodniczyli biskup polowy gen. dyw. Sławoj Leszek Głódź, abp Marian Przykucki, bp. Błażej Kruszyłowicz, oraz licznie zgromadzeni duchowni i wojsko⁹¹. W dniach 14-15 listopada w parafii nastąpiło nawiedzenie Relikwii św. Wojciecha, podczas pożegnania relikwii obecny był ks. Prymas Józef Glemp⁹².

Nowym biskupem polowym Wojska Polskiego dnia 16 października 2004 r. mianowanym przez Stolicę Apostolską został ks. płk dr hab. Tadeusz Płoski⁹³, który przewodniczył Mszy św. w 60 lecie parafii dnia 26 października 2008 r.⁹⁴.

W kościele obchodzono kolejne rocznice powrotu do Pana dnia 2 kwietnia 2005 r. św. papieża Jana Pawła II. Podobnie było z kolejną tragedią narodową,

⁸⁴ APKP, s. 325; H. G. Justenhoven, *Bei der Bundeswehr wird Fürsorge auch praktiziert*, „Kompass, Soldat in Welt und Kirche“ (1994) z. 11, s. 30.

⁸⁵ APKP, s. 331.

⁸⁶ APKP, s. 353.

⁸⁷ APKP, s. 337-339.

⁸⁸ APKP, s. 359-362.

⁸⁹ APKP, s. 348-349.

⁹⁰ APKP, s. 350.

⁹¹ APKP, s. 366.

⁹² APKP, s. 438.

⁹³ APKP, s. 409-410.

⁹⁴ APKP, s. 441.

która miała miejsce 10 kwietnia 2010 r., kiedy to w drodze na obchody 70 rocznicy Zbrodni Katyńskiej pod Smoleńskiem, zginęła polska delegacja z prezydentem Lechem Kaczyńskim z małżonką, prezydentem na uchodźctwie Ryszardem Kaczorowskim i bpem polowym gen. WP Tadeuszem Płoskim. Wówczas to odbywały się w kościele garnizonowym liczne Msze św. z udziałem przedstawicieli Korpusu, władz samorządowych i wojskowych, komendantów wszystkich służb mundurowych z pocztami sztandarowymi⁹⁵. Odpustowej Mszy św. w tym roku przewodniczył abp Andrzej Dzięga, który wielokrotnie był obecny w świątyni garnizonowej⁹⁶.

Nowym biskupem polowym został dr Józef Guzdek, który odwiedził parafię w dniach 1-2 lutego 2011 r., również przewodniczył obchodom 70-lecia 12 dywizji zmechanizowanej w Szczecinie w czerwcu 2015 r.⁹⁷.

4. Zagadnienia architektoniczne i wyposażenie sakralne

Z punktu architektonicznego kościół garnizonowy posiada wymiary 35m długości, 23m szerokości i 17m wysokości z 65 metrową wieżą dzwonną na narożniku południowo-zachodnim. Budynek jest wybudowany z cegły i przyjmuje plan prostokątny. W środku tworzy przestronną halę. Na ścianie zachodniej umieszczono m.in. blendy zdwojone z maswerkami, piękną rozetę oraz szczyt schodowy. W przyziemiu ulokowany jest portal z cegły kładzionej uskokowo. Cały korpus wyposażono w rozległe okna z maswerkami i witrażami w większości z lat 1961-1963. Nad korpusem dach dwuspadowy. Elewacje opięte przyporami, podzielone ostrołukowymi oknami i ozdobione fryzami. Wnętrze zakomponowane w układzie trójnawowym z bocznymi nawami utworzone przez rytm słupów i filarów z emporami bocznymi. Sklepienie krzyżowo-żebrowe i sieciowe⁹⁸.

Wystrój świątyni z okresu budowy kościoła: ołtarz główny kamienny z obrazem św. Wojciecha autorstwa Bruna Frankowskiego z 1948 r. (wersja z 1972 r. malarza p. Kokot ze Śląska na zamówienie Andrzeja Wystrzychowskiego⁹⁹. Aktualnie ołtarz i ambona poświęcona w 2005 r.¹⁰⁰. Komplet ławek zaprojektowane i wykonane przez R. Schirmera z Berlina¹⁰¹. W 1986 r. z Warszawy przybyło

⁹⁵ APKP, s. 452-453.

⁹⁶ APKP, s. 454, 445(po raz drugi).

⁹⁷ S. Bylina, *Uroczystości 70-lecia Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej*, <http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651.html> (30.06.2015).

⁹⁸ *Kościół św. Wojciecha*, [w:] *Encyklopedia Szczecina*, t. I, Szczecin 1999, s. 492-493.

⁹⁹ APKP, s. 72.

¹⁰⁰ APKP, s. 413.

¹⁰¹ *Kościół św. Wojciecha*, s. 492-493.

kilka nowych ławek, które znalazły swoje miejsce pod balkonami¹⁰². W 2001 r. wymieniono ławki na chórze i balkonie. Stacje drogi krzyżowej z 1995 r.¹⁰³. W 2007 r. poświęcono nowe konfesjonały. W kaplicy bocznej znajduje się ołtarz polowy 12 Pułku Ułanów Podolskich, który dzięki staraniom zarządu koła 12 Pułku Ułanów Podolskich sprowadzono z Anglii do Szczecina¹⁰⁴. Nowy krzyż przed wejściem do świątyni ustawiono w 2011 r.¹⁰⁵. W przedsionku kościoła znajduje się kaplica św. Antoniego z 1972 r.¹⁰⁶.

Przykrą kartą w dziejach kościoła są liczne kradzieże pod koniec lat 60-tych¹⁰⁷ i w 1972 r., kiedy to pocięty nożem został obraz MB Częstochowskiej¹⁰⁸. Po tym wydarzeniu założono kraty między przedsionkiem a nawą kościoła¹⁰⁹. Natomiast w latach 1973 i 1976 rozbito tabernakulum¹¹⁰.

Podczas funkcjonowania parafii w świątyni nieustannie przeprowadzano prace remontowe. Po ogarnięciu zniszczeń wojennych lata 1949-1957 zostały określone jako zastój w pracach nad odbudową świątyni¹¹¹. Ks. Władysław Bąk podczas swojej 9 letniej posługi uruchomił centralne ogrzewanie, pokrył wieżę dachówką, odrestaurował front kościoła, wyłożył w świątyni posadzkę, pomalował kościół od wewnątrz, postawiono dwa boczne ołtarze, parkiet w prezbiterium, balustradę. Wsparcie do remontu świątyni proboszcz otrzymywał od wiernych jak również sam wspomina dzięki ówczesnemu gen. dyw. Wojciechowi Jaruzelskiemu, który poparł pismo złożone w 1959 r. do W. R. Z. K. Wówczas odmalowano prezbiterium, pozłożono ołtarz i ambonę, wyremontowano zakrystię i zakupiono paramenty liturgiczne, stworzono witraże. Ks. proboszcz zaplanował rozbudowę organów z 8 głosów do 16, jednak koszty były bardzo duże i zostały rozłożone na kilka lat do 1966 r. Prace zostały zlecone firmie z Wałcza¹¹². W 1966 r. stolarz Borowski wykonał zamówione 2 konfesjonały. W wyniku reformy soborowej przebudowano ołtarz, który skierowany do ludu został wykonany przez wykonawców ze Świdnika koło Lublina. Z uwagi na ołtarz, usunięto część balustrady. W celu oświetlenia zakupiono lampy żarowo-jarzeniowe. Dokonano renowacji monstrancji. Malowanie kościoła miało miejsce wielokrot-

¹⁰² APKP, s. 261.

¹⁰³ APKP, s. 327.

¹⁰⁴ K. Męciński, *Historia i losy ołtarza polowego 12 Pułku Ułanów Podolskich*, [w:] *Pomorze militarne. Z dziejów militarnych Pomorza Zachodniego. Studia i materiały*, część V, Szczecin 2011, s. 189-203.

¹⁰⁵ APKP, s. 452.

¹⁰⁶ APKP, s. 54.

¹⁰⁷ APKP, s. 40.

¹⁰⁸ APKP, s. 50.

¹⁰⁹ APKP, s. 51.

¹¹⁰ APKP, s. 145.

¹¹¹ <http://www.ekonlex.pl/sw-wojciech/historia.php> (30.06.2015).

¹¹² APKP, s. 15-19.

nie na przestrzeni lat. Prace konserwatorskie w latach 1952-1963 nie zostały wymienione w publikacji obok wspomnianych konserwacji kościołów Św. Piotra i Pawła, św. Jana i św. Jakuba również od 1971 r., gdzie kontynuowano restaurację kościoła św. Jakuba i Szczecińskiej Katedry¹¹³.

W latach 70-tych i 80-tych kościół zostaje pokryty blachą miedzianą, wymieniono rynny, wstawiono nowe witraże, położono nową instalację elektryczną, zainstalowano dzwony elektryczne¹¹⁴.

W latach 90-tych dokonano wymiany instalacji ciepłej oraz oczyszczenia i pomalowania ścian wewnątrz świątyni, odnowiono ołtarz główny i ambonę. Dokonano zmiany usytuowania ołtarzy bocznych, nowego oświetlenia ołtarzy oraz wymiany nagłośnienia. Oczyszczono elewację świątyni i konserwację wieży. W XXI w. dokonano kolejnych malowań świątyni, przeprowadzono remonty rynien oraz dachu, oczyszczono posadzkę, zakupiono bądź odrestaurowano nowe obrazy, siedzenia w prezbiterium, parametry i szaty liturgiczne¹¹⁵.

Zakończenie

Zarys dziejów kościoła św. Wojciecha w Szczecinie ukazuje szeroki zakres działalności duszpasterskiej w gronie mieszkańców miasta i społeczności wojskowej 12 Dywizji Zmechanizowanej. Dzięki posłudze kapłanów było możliwe przeprowadzanie poszczególnych zadań i funkcji kapłaństwa Chrystusowego. Liczne zaangażowanie wiernych w życie wspólnoty wskazuje na właściwy kierunek duszpasterstwa wojskowego na omawianym terenie. Ważne wydarzenia w dziejach społeczności lokalnej, narodowej i międzynarodowej zachęcają do odkrywania wartości, które potrafią nie tylko scalać ludzi, ale również motywować do krzewienia zasad wierności Bogu i Ojczyźnie na szerszej niwie.

Ukazane wydarzenia z życia wspólnoty parafialnej i wojskowej kościoła garnizonowego w Szczecinie są przyczynkiem do szerszego omówienia dziejów duszpasterstwa wojskowego na Pomorzu Zachodnim.

Streszczenie

Kościół garnizonowy św. Wojciecha w Szczecinie został wybudowany w latach 1906-1909. Swoją charakter opieki nad duszpasterstwem wojskowym przejął po zakończeniu II wojny światowej. Poprzez posługę duszpasterską kolejnych kapłanów świątynia

¹¹³ T. Białycki, *Szczecin Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Poznań 1977, s. 357.

¹¹⁴ APKP, s. 261.

¹¹⁵ <http://www.ekonlex.pl/sw-wojciech/historia.php> (30.06.2015).

gromadziła rzesze wiernych związanych z 12 Dywizją Zmechanizowaną w Szczecinie. Wszelkie wymiary duszpasterstwa realizowane w parafii św. Wojciecha ukazują pielęgnowanie tradycji narodowych i religijnych w przeciągu funkcjonowania duszpasterstwa wojskowego, które po przerwie czasów PRL-u od 1991 r. nosi ponownie miano Ordynariatu Polowego.

SŁOWA KLUCZOWE: Kościół, parafia, kapelan, Ordynariat Polowy

Abstract

Socio-religious attitudes of pastors of St. Wojciech's garrison church in Szczecin

St. Wojciech's garrison church in Szczecin was being built in 1906 – 1909. It took over its care of the military ministry after the end of World War II. Thanks to the pastoral care of the following priests, the temple has gathered crowds of the faithful associated with the 12th Szczecin Mechanized Division. All dimensions of pastoral work carried out in St. Wojciech's parish show nursing of the national and religious traditions within the functioning of the military chaplaincy, which after the break caused by the time of Polish People's Republic, has again been called, since 1991, the Military Ordinariate.

KEYWORDS: Church, parish, military chaplain, Military Ordinariate

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum parafii św. Wojciecha w Szczecinie, *Kronika parafialna w latach 1948-2011*.
Archiwum Niemieckie z bazy danych Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Archivführer Stettin 0042 Bugenhagen-Gemeinde in Stettin (Rep. 38c, Gmina Kościoła im. Bugenhagena w Szczecinie 1869-1921; 24 AE, o,68 lfm).

Źródła drukowane

Heyden, H., *Die Bugenhagenkirche*, Stettin 1931;
Heyden, H., *Die Kirchen Stettins und ihre Geschichte*, Stettin 1936;
Maronn K., *Stetin – Politz und Messenthin Bilder. Dokumente, Chronik – Gedanken und Erinnerungen*, Kiel 2000;
Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000, Warszawa 2000;
Informator Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, Z. Kępa, D. Berezowska [oprac.], Warszawa 2010.

Dokumenty papieży i Stolicy Apostolskiej

Bulla nominacyjna Jana Pawła II na biskupa Polowego w Polsce Sławoja Leszka Głódzia a dnia 21 stycznia 1991 r., [w:] *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 544-545;

Dekret Kongregacji ds. Biskupów przywracający Ordynariat Polowy w Polsce z dnia 21 stycznia 1991 r., [w:] *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 543.

Dokumenty Kościoła katolickiego w Polsce

Dekret Biskupa Polowego WP Sławoja Leszka Głódzia o ustanowienia Parafii Wojskowej pod wezwaniem Św. Wojciecha w Szczecinie, L.dz. 020/10-SOK/93, Warszawa, 21 stycznia 1993 r. APKP, s. 273;

Dekret z dnia 18 września 2006 r. L.dz. 1400/345-CP/2006. APKP, s. 431;

Dekret z dnia 6 czerwca 2011 r., L.dz. 598/136-CP/2011, APKP, s. 453.

Dokumenty państwowe

Pismo Ministerstw Ziem Odzyskanych z 12.XI.1947 r. L. dz. II/W/8B/149/47/pf/619, za H. Kołodziejek, *Przejmowanie i przekazywanie nieruchomości do użytku kościelnego w województwie szczecińskim w latach 1945-1946*, „Przegląd Zachodniopomorski” XXXII (1988), s. 253-262.

Pismo Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego w Szczecinie Oddział Nieruchomości do Duszpasterstwa Garnizonu W. P. obrządku Rzym.-katolickiego z dnia 15 marca 1947 r.

Rozkaz personalny Ministra Obrony Narodowej nr 20/MON z dnia 6 lutego 1996 r. APKP, s. 341.

Literatura przedmiotu i pomocnicza

Opracowania zwarte (książki, prace zbiorowe pod redakcją)

Białecki T., *Szczecin Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Poznań 1977.

Droga Polski i Kościoła na Pomorzu Zachodnim. Od X wieku do 1995 r., Szczecin 1995.

Dzieje Szczecina 1945-1990, T. Białecki, Z. Silski [red.], Szczecin 1998.

Faszczka D., *Z dziejów 12 Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej im. Bolesława Krzywoustego 1945-2005*, Warszawa 2005.

Kostynowicz R., ks., *Kościoły Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, t. II, Szczecin 2000. *Kościoły Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, Nasze dziedzictwo*, t. I, Bydgoszcz 2015.

Kościół św. Wojciecha, [w:] *Encyklopedia Szczecina*, t. I, Szczecin 1999, s. 492-493.

Lesiński A., *Służba wojskowa kleryków w PRL 1959-1980*, Olsztyn 1995.

Wejman G., ks., *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007.

Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i nieznanne, T. Kalina [red.], Warszawa 2014.

Artykuły w opracowaniach zwartych

Kołodziejek H., *Kościół i związki wyznaniowe*, [w:] *Dzieje Szczecina 1945-1990*, T. Białecki, Z. Silski [red.], Szczecin 1998, s. 461-521.

Artykuły w czasopiśmie

Bylina S., ks., *Przygotowania do V Mistrzostw Polski Księży w Pilce Siatkowej*, „Nasza Służba” 12 (2014), s. 14.

Bylina S., *V. Mistrzostwa Polski Księży w Pilce Siatkowej I. Mistrzostwa Szczecińskich VIP-ów*, „Nasza Służba” 18 (2014), s. 14.

Justenhoven H. G., *Bei der Bundeswehr wird Fürsorge auch praktiziert*, „Kompass: Soldat in Welt und Kirche“ 11 (1994), s. 30.

Makała R., *Dawny kościół garnizonowy w Szczecinie*, w: *Kultura i sztuka Szczecina w latach 1800-1945. Materiały Seminarium Oddziału Szczecińskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki 16-17 października 1998*, Szczecin 1999, s. 99-106.

Męciński K., *Historia i losy ołtarza polowego 12 Pułku Ułanów Podolskich*, „Pomorze militarne. Z dziejów militarycznych Pomorza Zachodniego. Studia i materiały”, część V, Szczecin 2011, s. 189-203.

Szczecińskie Domy Boże, „Rocznik Pomorza Zachodniego” (1945-1948), s. 102.

Wejman G., *Zarys organizacji i instytucji kościelnych diecezji szczecińsko-kamieńskiej*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2011), s. 28-67.

Źródła internetowe

„*Kościół garnizonowy w Szczecinie z 2001 r.*”, film: realizacja Teresa Modelska, produkcja Wytwórnia telewizyjno-filmowa „Alfa” dla TVP S.A. Oddział w Szczecinie, <http://tv-polska.eu/film/155848-kosciol-garnizonowy-w-szczecinie>, 20.08.2015.

Bylina S., *II Ogólnopolskie Manewry Kawalerii (3-7 czerwca 2015 r.)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651_19744.html (20.05.2015).

Bylina S., *Uroczystości 70-lecia Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej* <http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651.html> 27.06.2015 (20.05.2015).

Bylina S., *Dzieje Ordynariatu Polowego i Kawalerii Polskiej podczas półkolonii salezjańskich w Szczecinie*, http://www.ordynariat.pl/pl/653_19804.html (08.07.2015).

Bylina S., *Dziękczynna Pielgrzymka autokarowa*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651_19745.html (13.06.2015).

Bylina S., *IV Mistrzostwa Polski Księży w Pilce Siatkowej (8-9 listopada 2013)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/574_16900.html (09.11.2013).

Bylina S., *Obchody 20-lecia sformowania 12 batalionu dowodzenia Ułanów Podolskich oraz 70 -lecie bitwy pod Monte Cassino*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/598_17844.html (07.05.2014).

Bylina S., *Szkolenia Kawalerzystów Federacji Kawalerii Ochotniczej*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/641_19450.html (20.04.2015).

Bylina S., *Ułańska Wigilia w Szczecinie*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/622_18910.html (13.12.2014).

Bylina S., *Uroczystości 70-lecia Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej*, <http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/651.html> (30.06.2015).

- Bylina S., *V. Mistrzostwa Polski Księży w Piłce Siatkowej i I. Mistrzostwa Szczecińskich VIP-ów Szczecin (17-18 października 2014 r.)*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/615_18653.html (13.12.2014).
- Bylina S., *Zgrupowanie reprezentacji kapelanów w piłce siatkowej w dniach 10-13 czerwca w Zakopanem*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/601_18037.html (13.06.2014).
- Bylina S., *Uroczystości Komuniijne w parafii św. Wojciecha w Szczecinie i pielgrzymka autokarowa dzieci I komunijnych do Siekierok*, http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/598_17903.html (19.05.2014).
- Kępa Z., *Biskup Polowy WP celebrował Mszę św. w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/178_2973.html (2.03.2015).
- Kępa Z., *Biskup Polowy WP na uroczystościach 60. rocznicy poświęcenia kościoła garnizonowego w Szczecinie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/156_5357.html (2.03.2005).
- Kępa Z., *Wizyta Biskupa Polowego w Szczecinie i w Kołobrzegu*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/202_1167.html (2.03.2015).
- Krzysztofiak R., *60 lat 12 Szczecińskiej Dywizji Zmechanizowanej*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/202_1166.html (20.05.2015).
- Krzysztofiak R., *Misje święte w Parafii Wojskowej pw. Św. Wojciecha*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/186_2347.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Abp Andrzej Dzięga modlił się w intencji żołnierzy w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/419_10388.html (2.03.2015).
- Stępień R., *200. rocznica utworzenia 12 Pułku Ułanów Podolskich*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/358_7129.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Biskup Polowy pobłogosławił żołnierzy Korpusu w Szczecinie udających się na misję do Afganistanu*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/178_2974.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Bożonarodzeniowy koncert 11 chórów*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/152_5620.html (20.05.2015).
- Stępień R., *I Komunia św. w kościele garnizonowym w Szczecinie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/358_7087.html (19.05.2015).
- Stępień R., *Komunikat z XII Multinational Military Tennis Tournament*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/171_3802.html (06-09.08.2007) (20.05.2015).
- Stępień R., *Koncert upamiętniający V r. Sługi Bożego Jana Pawła II*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/2_9237.html, 20.05.2015.
- Stępień R., *Koncert w ramach egzaminu dyplomowego w kościele garnizonowym*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/456_11836.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Pożegnanie III Zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/162_4771.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Sybiracy i Kresowianie świętowali 65. rocznicę przybycia na Pomorze Zachodnie*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/464_12221.html (20.05.2015).
- Stępień R., *W Szczecinie świętowano 15. rocznicę powstania 12. Brygady Zmechanizowanej*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/459_12189.html (20.05.2015).
- Stępień R., *Wylot pierwszej grupy w ramach III zmiany PKW do Afganistanu z błogosławieństwem kapelana*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/162_4795.html (20.05.2015).
- Zapolski M., *Wizyta biskupa polowego Wojska Polskiego w „Dwunastce”*, http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/551_15782.html (20.05.2015).